

Napast arogancije

DAVOR VUKOVIĆ

Nedavno mi je na preporuku prijatelja došla u ruke knjiga zanimljivoga naslova: *Zar ne znaš tko sam ja? Povijest arogancije*. Riječ je o djelu finskoga autora, novinara i kolumnista Aria Turunena, dostupnom i u hrvatskom izdanju od 2017. godine. Naslov knjige podsjetio me je na onaj vic u kojem je jedan čovjek došao u zračnu luku i na informacijskome pultu začuđeno pitao djelatnicu: »Zar vi ne znate tko sam ja?« Djelatnica za pultom smireno je pogledala već pomalo uzrujanoga gospodina, uzela mikrofona i obratila se putnicima u zračnoj luci sljedećim riječima: »Dragi i poštovani putnici, molim vas za trenutak pažnje. Preda mnom stoji čovjek koji ne zna tko je, pa ako možete prići bliže, možda ga tko poznaje, da pomognemo cijjenjenom gospodinu.« Vjerujem da većinu ljudi rečenica »zar ti ne znaš tko sam ja«, pa i taj zanimljivi vic, asocira na fenomen arogancije koji je u središtu navedene knjige, ali i ovoga uvodnika.

Finski autor opisuje kako arogancija prati čovjeka kroz cijelu povijest. Od kada je čovjeka, nažalost, tu je i napast arogancije. Riječ arogancija dolazi od latinskoga pridjeva *arrogans* što znači 'napuhan, drzak, objestan, nadut, samodopadan, osoran'. Pojam *arrogantia* po značenju je vrlo blizak pojmu *superbia* što znači 'oholost' te gotovo da predstavljaju sinonime.

Ovdje želimo ukratko donijeti najvažnije uvide i zaključke o aroganciji koje Turunen izvodi na temelju mnogih konkretnih primjera iz povijesti čovječanstva, politike, društva, pa i iz povijesti Crkve. Nažalost, na napast arogancije, kako nas uči povijest, a i vlastito iskustvo te iskustvo drugih, nitko nije imun. Gdje god su ljudi, tu je i opasnost bahatosti i arogancije, pa i u Crkvi, osobito kod onih koji obnašaju određene službe te imaju udjela u crkvenoj vlasti, od samoga Petrova nasljednika, koji je također samo čovjek (usp. Dj 10, 26), preko biskupa, prezbitera, župnika, dekana i profesora na teološkim učilištima, kanonika i službenika u vatikanskoj i u biskupijskim kurijama, ordinarijatima itd.

Vlast i uspjeh kao plodno tlo za razvoj arogancije

Jasno je da ni društvo ni Crkva ne mogu djelovati bez vlasti. Bez osoba koje obnašaju vlast u društvu život bi bio nemoguć i postao bi opća anarhija. Stoga je određeni oblik vlasti nužan i potreban. Slično je i u Crkvi. Iako vrhovni autoritet i vlast dolaze od samoga Boga, ipak su ljudi oni koji obnašaju konkretne službe i predstavljaju

vidljivu i zemaljsku crkvenu vlast. Turunen upozorava da je napast arogantnoga ponašanja osobito tamo gdje su vlast i uspjeh. Nije ovdje riječ tek o zdravom ponosu i samopouzdanju, koji su itekako legitimni i potrebni, nego o pretjeranom, čak i mahnitom samopouzdanju koje vodi u aroganciju koja na koncu donosi veliku štetu i arogantnoj osobi, ali i svima koji su s njom povezani ili o njoj ovisni. Na tom tragu Turunen piše: »Zdravo samopouzdanje lako se prometne u bolesnu aroganciju. Uspjeh hrani samog sebe pa mnogi bivaju opčinjeni sobom, što često vodi u propast. U antici su ljudi smatrali kako za običnog čovjeka ništa nije opasnije od upadanja u *hybris* prilikom postizanja uspjeha, odnosno arogancije i umišljanja da je jednak bogovima. To se odnosi na besramnu vjeru u sebe samoga i ravnodušnosti prema vlastitoj ograničenosti u svemiru. Čovjek obolio od *hybrisa* misli da može sve. Pretjerana sigurnost tjera ga da krivo tumači svoju okolinu i krivo procjenjuje stvari.« (13.)

Finski autor ističe, na temelju mnogih konkretnih povijesnih primjera, kako su vlast, moć i uspjeh najveći izazovi da čovjek postane arogantan. Tada je velika opasnost da se izgubi realnost, da se sebe precjenjuje, a druge podcjenjuje. Vlast i uspjeh mogu čovjeka zavesti da se smatra vrjednijim i boljim od drugih, da druge doživljava kao sredstvo, a sebe kao polubožanstvo kojemu drugi trebaju služiti. Najgore je što arogantan čovjek toga većinom uopće nije svjestan. Ako čovjek u svom uspjehu i vladanju nije ponizan i *budan*, tj. oprezan i svjestan sebe, svojih vrlina i mana, arogancija se uvlači pod kožu tiho i neprimjetno dok sasvim ne zavlada čovjekom te i njega i njegovu okolinu odvede u propast. Tome pridonosi situacija kada se nositelj vlasti okruži osobama koje nemaju snage izreći svoje mišljenje i kritički stav, već isključivo povlađuju i bespogovorno kimaju nositelju vlasti. Naš autor tako upozorava kako su kroz povijest čovječanstva gradovi, carstva, obitelji propadale te bile iznutra razorene, i to na vrhuncu svoje moći, kao posljedica arogancije pojedinca ili cijele zajednice. Arogancija iznutra uništava arogantna čovjeka, naciju, carstvo, a razorne posljedice ima na sve.

Arogancija je, zapravo, krajnje štetna i nepotrebna, a opet se čovjek tako lako daje njome zavesti i upasti u njezine ralje. »Premda je čovjek sletio na Mjesec i odgnetnuo vlastiti genski kod, naše međusobno ophođenje nije se znatno poboljšalo još od vremena kada smo lovili mamute. Od svih načina ponašanja, arogancija je najmanje potrebna, a povijest je pokazala kako ona nikada nije izrodila ništa drugo osim ratove, katastrofe, mržnju i ogromnu količinu neuspjeha, ponajviše na štetu arogantnih.« (6.)

Vlast i uspjeh mogu voditi do (potpunoga) gubitka osjećaja za stvarnost. Uspjeh svakome može udariti u glavu. Takvo stanje naziva Turunen »pobjednička bolest« (18-19.). Opijen pobjedom ili kakvim uspjehom, čovjek, pojedinac (ali i zajedni-

ca) može izgubiti osjećaj za stvarnost, umisliti si da je božanstvo, upasti u megalomaniju, biti nerealan u ambicijama, prohtjevima, djelovanju. Takva situacija vodi neminovno u propast arogantna čovjeka, a mnogima usput nanosi štetu. Finski autor navodi mnogo primjera za takve situacije (primjer rimskih careva, Aleksandra Velikoga, ruskih vladara, suvremenih filmskih i glazbenih zvijezda itd.). S uspjehom se često teško nositi. Jedan od znakova »pobjedničke bolesti« jest iskrivljena ideja o vlastitoj važnosti i uvjerenje kako samo veliki ljudi mogu shvatiti takvu genijalnost. Arogancija je često sredstvo s pomoću kojega se ljudi vlašću ili uspjehom koriste za vlastitu promociju, vlastite ideje i ciljeve. Osobni interes i promocija tada postaju središnja vrijednost, a zahvalnost nestaje poput suza na kiši (19-20.). Tada do izražaja dolaze najgore čovjekove osobine.

Kada govori o »pobjedničkoj bolesti«, Turunen je usko povezuje s natjecateljskim mentalitetom arogantnih ljudi. Arogantan čovjek neprestano je u natjecanju s drugima, osobito s onima koje doživljava kao konkurenciju. Neprestano se uspoređuje te čini sve da bude uspješniji od drugih. Dakako, dobro je biti ambiciozan, nastojati napredovati i biti uspješan u svom poslu i radu, ali ako je to jedini cilj, bez obzira na sredstva, tada on postaje opasan. U tom smislu naš autor piše: »Nitko ne može unedogled biti zvijezda. Natjecanje i pobjeda su krasne stvari ako se u isto vrijeme može pomoći drugima, a da ih se pritom poštuje. Ali ako se u karijeri može napredovati samo gazeći druge, konačni rezultat je osobna tragedija.« (41.) I na drugom mjestu: »Susret dvojice alfa mužjaka u životinjskom svijetu uvijek dovodi do borbe. Ljudi nisu ništa bolji. U najgorem slučaju jedan gubi, a drugom ego nepodnošljivo raste.« (43.)

Znakovi arogancije

Na tragu antičkih, ali i modernijih mislilaca tijekom povijesti, Turunen navodi osobine ljudi opijenih uspjehom, moću, čašću i vlašću. To su sljedeće: »neobuzdana ambicija, nemogući ciljevi, suluda radišnost i potreba za odlučivanjem spojena s dodatnim pre naglašavanjem vanjštine. Takva osoba pretjeruje u isticanju vlastite važnosti, prepotentna je, pretjerano se brine o ostalima i upliće se u stvari umjesto da ih delegira drugima. Ovisna je o pohvalama, preuzima zasluge za tuđe uspjehe, ali i optužuje druge za svoje pogreške. Pretjerano se brine o publicitetu i obožava materijalne znakove uspjeha. Bjesni na kritiku i ne može priznati svoje pogreške i slabosti. Susret s ljudima na egotripu često je naporan. Treba im laskati jer se šutnja može protumačiti kao kritika. Prema antičkom filozofu Filodemu, arogantan čovjek stalno brine oko svog položaja i svojih sposobnosti. Može misliti kako je bolji od ostalih ako smatra da radi važniji posao. Ili je naprosto uvjeren kako njegove sposobnosti osiguravaju budući uspjeh. Po Filodemovu mišljenju, zabrinjavajuće je što takvi ljudi stvaraju mišljenje o drugima na temelju mišljenja koje imaju o sami-

ma sebi. S obzirom na to da je arogantan čovjek nesposoban za suradnju i traženje savjeta, on sam nosi breme projekata i poslova, ali ih rijetko uspijeva ostvariti. Filodem nastavlja s paljbom: arogantan čovjek više od svega cijeni svoju plemenitost. Kada se takav čovjek prema drugima odnosi hijerarhijski i jednostrano, kviri svoje odnose s drugim ljudima i nagriza strukturu društva. Prijateljstvima ne pristupa s ravnopravne pozicije i rijetko se ponaša civilizirano i promišljeno. Ne želi priznati svoje slabosti ili moliti za oprost, a nije u stanju ni pokazati drugima zahvalnost jer je uvjeren kako je zahvalnost razvidna samim prihvaćanjem drugih (...) Arogantan čovjek na kraju gubi razum jer se prihvaća rizika koji zahtijeva puno napora i novca.« (21-22.)

Finski autor žestoko nastavlja u raskrinkavanju arogantnih osoba: »Istraživanja pokazuju kako ljudi koji su se dokopali vlasti počinju sve više govoriti i uzimati ono što im se prohtije. Ne mare za ono što drugi kažu ili žele, niti mare za to kako ostali, manje utjecajni ljudi reagiraju na njihovo ponašanje. Ljudi na vlasti ponašaju se osornije nego prije i u pravilu koriste svaku situaciju i ljude kao sredstvo za zadovoljenje svojih potreba. Ova zaslijepljenost vlašću sprečava ih da primijete kako se ponašaju kao idioti.« (27.)

U najboljem slučaju arogantna osoba može biti šarmantna, odlučna i karizmatična. No može biti i despot. Takva osoba o svemu ima čvrsto, gotovo nepromjenjivo mišljenje i nerado sluša druge. Često sve voli kontrolirati i ne daje drugima prostora. Arogantan čovjek na vlasti može biti dakle poput despota ili faraona, no može biti i prividno zavijen u finoću, blagost, srdačnost, ali jednako opasnih, despotskih ciljeva. Takvoga možemo nazvati »slatkim tiraninom« koji na van djeluje blago i srdačno, upravo *slatko* i umiljato, a zapravo je jednako opasan i destruktivan kao i despot. Štoviše, »slatki tiranin« još je opasniji jer je despotova narav lako uočljiva (on je bahat i ne trudi se prikazati drukčijim), dok je narav »slatkoga tiranina« zaogrnutu u prividnu blagost i srdačnost.

Jedna je od osobina arogantnih ljudi i oglašivanje. Riječ je o jednoj od najgorih manifestacija arogancije, a sastoji se u isključivanju drugoga i drukčijega mišljenja (52-53.). Riječ je, jednostavno, o oglašivanju na riječi i ideje drugih te o prekomjernom, tvrdoglavom i nepopustljivom ustrajavanju u svojim, pa i očito pogrešnim stavovima i djelima. Arogantan i samodostatan čovjek ne treba ničije mišljenje ni pomoć. Takav je čovjek samoživ, prekomjerno tvrdoglav, nesposoban za suradnju s drugima (osim kada bespogovorno moraju ostvariti njegove ideje) te rijetko ili nikad ne sluša mišljenje (iskusnijih) suradnika.

Uz oglašivanje usko je vezan sindrom nepriznavanja vlastite pogreške ili krivnje. Arogantan čovjek čvrsto se drži svojih stavova i odluka i onda kada su objektivno pogrešni jer bi promjena značila priznavanje pogreške, a onda i priznavanje vla-

stite ograničenosti (57.). To je iznimno opasno ne samo kod diktatora već i kod drugih ljudi na vlasti. Arogantna osoba nikad ili sasvim rijetko priznaje vlastitu pogrešku ili krivu procjenu. Od takve osobe gotovo nikad ne ćete čuti riječi: *oprosti, ne znam, nisam siguran, možda, pogriješio sam, nisam bio u pravu, kriv sam* i slično. Arogantna osoba misli da sve zna, sve razumije, da je uvijek u pravu; uspjehe redovito pripisuje sebi, a neuspjehe prebacuje na druge. Uspjeh i zasluge uvijek su vlastiti, a neuspjeh i krivnja tuđi su. Takve karakteristike možemo prepoznati i kod nas samih, ali i kod nositelja vlasti u različitim službama u društvu, politici, državi, ali i u Crkvi. Dovoljno je pogledati dvije vodeće političke stranke u Hrvatskoj koje desetljećima uspjehe i dobre rezultate pripisuju isključivo vlastitoj stranci, a za sve loše rezultate i neuspjehe redovito krive drugu, protivničku stranu.

Arogantan čovjek nadalje je često spletkar i manipulator te vrlo sumnjičav u odnosu sa suradnicima. On se drži drevne i provjerene antičke formule *zavadi pa vladaj* te tako unosi nemir i sukobe među svoje suradnike i podređene, često se koristeći lažima i poluistinama; stvara zbrku i pomutnju, dovodi do općega nepovjerenja i nereda. Jednostavno, nikad ne znaš na čemu si s takvom osobom. Stalna napetost i nesigurnost. Sjetimo se samo spletkarenja na kraljevskim dvorima, od rimskih careva do srednjovjekovnih kraljeva i dvorova. Ozračje špijuniranja i spletkarenja bilo je svakodnevnica. Nisu na to bili imuni ni papinski i biskupski dvorovi kroz prošlost. Dakako, to je posebno bilo izraženo u kraljevskim monarhijama i totalitarnim sustavima, no na takvo ozračje nismo imuni ni u suvremenim demokratskim sustavima ni u političkim strankama, ali ni u crkvenim odnosima. Umjesto povjerenja moguće je da se razvije ozračje sumnjičavosti gdje vlada svojevrsno špijuniranje, dojavljivanje nadređenima, nerijetko popraćeno poluistinama ili čak i lažima.

Nadalje je arogantna osoba redovito nesposobna za suradnju i timski rad, nesposobna za kvalitetnu supsidijarnost i delegiranje poslova. Takva osoba često sve čini sama ili službe i poslove dodjeljuje tako da zakrpa rupe, bez jasnoga plana, cilja i strategije, redovito svoje poslove do kraja ne dovrši ili ih nekvalitetno napravi te nema povjerenja u druge. Uz to su arogantne osobe nerijetko iznimno osjetljive na kritiku, a o nedostatku samokritike da i ne govorimo.

Osobito je opasna religiozna arogancija jer nije na prvu vidljiva, nego zna biti umotana u izvanjski plašt pobožnosti i duhovnosti. Riječ je aroganciji koju možemo prepoznati u farizejskom licemjerju koje je Isus tako oštro osuđivao. Religiozna arogancija, upravo jer je prikrivena, daleko je opasnija od *sekularne* arogancije, te je se valja ozbiljno čuvati, prepoznavati njezine znakove i protiv nje se boriti, osobito počevši od samih sebe.

Mogli bismo ukratko sažeti osobine arogantnih ljudi. To su častohleplje, vlastohleplje, sumnjičavost prema drugima, osobito prema suradnicima, nepovjerenje, ne-

prestana kontrola, neprestano natjecanje, štoviše, bespoštedna borba (osobito za vlast i uspjeh), spletkarenje, osjetljivost na kritiku i kronični manjak samokritike, nepoznavanje i ignoriranje vlastitih granica, uspoređivanje s drugima, podcjenjivanje drugih, prijezir prema drugima.

Opasno bi, dakako, bilo (pa i arogantno!) kada bismo te znakove arogancije prepoznavali samo kod drugih ljudi. Naime, kako smo rekli, nitko nije imun na aroganciju i oholost. Valja nam stoga prije svega kod samih sebe, u vlastitoj osobi, životu i djelovanju, otkrivati i prepoznavati znakove arogancije te se protiv njih boriti i suzbijati ih, mada ih lako možemo, poput Turunena, prepoznati i u mnogim povijesnim osobama, ali i kod aktualnih nositelja službi i vlasti u društvu, državi, u političkim strankama, pa i u Crkvi. A najteže je suočiti se s vlastitim granicama, prepoznati ih i priznati ih. Tu se vodi presudna bitka.

Lijek protiv arogancije

Na aroganciju treba svakako na vrijeme reagirati, i to na njezine najmanje znakove, te joj ne dopustiti da se uvuče u srce i u krv te postane duboko ukorijenjena. Treba dakle reagirati i na najmanje znakove promjena, ali tko ima tako dobra osjetila da ih može zapaziti? I tko uspijeva na vrijeme spoznati da treba promijeniti svoje mišljenje, svoj arogantni stav? Upravo se poniznost i zahvalnost kod uspjeha često zaboravljaju i umjesto njih rađa se uvjerenje da je čovjek sam zaslužan za uspjeh, pa mu drugi stoga trebaju iskazivati dužno poštovanje (25.) Takav je stav, u konačnici, u korijenu izvornoga grijeha, prema kojem je čovjek samodostatan, sam sebi dovoljan, bez potrebe za Bogom i drugima. U izvorištu arogancije jest dakle oholost, grijeh krajnje samodostatnosti i egoizma, gdje vlastiti ego predstavlja središte i temeljnu vrijednost, dok drugi ljudi (a i sam Bog) postaju sredstva zadovoljenja vlastitoga ega.

Plod oholosti, odnosno arogancije jest, u konačnici, gubitak razuma, nezahvalnost, uobraženost, korištenje drugima kao instrumentom za zadovoljenje vlastitih ciljeva i potreba. Što su služba i vlast veći, izazov arogancije i napast arogantnoga ponašanja također raste. Svršetak je u propasti i rasulu arogantne osobe. Ipak, kraj ne mora biti nužno tragičan. Stav poniznosti i zahvalnosti dobar su put prema obuzdavanju arogancije. Možemo dodati da je, iz kršćanske perspektive, nadvladavanje arogancije moguće kroz trajno, iskreno obraćenje te povratak Bogu koji je jedini Bog, a svaki je čovjek, na koncu, samo čovjek, koliko god bio uspješan i kakvu god imao vlast. Potrebno je naime biti pozoran na vlastite misli, riječi, djela, biti svjestan sebe i vlastitih ograničenja. Upravo svijest o vlastitim granicama rađa poniznost. S druge strane »nepoznavanje vlastitih granica i iskrivljena percepcija vlastite izuzetnosti rađa oholost. U antičkom Rimu iza leđa junaka na pobjedničkoj

paradi stajao bi rob kojem je zadaća bila šaputati: Imajte na umu da smo svi smrtni. Mudrost je poznavanje vlastitih granica i podvrgavanje svega, pa i vlastitih stajališta, kritičkom promišljanju« (191.) Čovjek koji je svjestan svojih granica mudar je i realan, a onda i ponizan čovjek. Osoba koja je svjesna svojih granica uviđa da nije najbolja, najpametnija, najsposobnija, uvijek je samokritična te shvaća da tek s drugima i uz druge može postići istinski napredak. Na tom tragu naš autor govori o umijeću poniznosti koja je lijek opasnoj aroganciji. Umijeće poniznosti uključuje poštovanje sebe, no i drugih, iskrenost prema sebi i drugima, otvorenu i iskrenu komunikaciju, uvažavanje kritike, sposobnost za samokritiku, toleranciju i poštovanje različitosti. Kako bi se izbjeglo kušnji arogancije, važno je učiti istinski i pozorno slušati druge, čuti drugo mišljenje, razvijati strpljivost, zahvalnost, empatiju i suosjećanje. Značajno je pritom i trajno obrazovanje, usvajanje novih znanja, čitanje knjiga, susretanje drugih ljudi i kultura; dobro je putovati, upoznavati nove ljude i krajeve, otvarati horizonte, dopustiti sebi utjecaj novih ideja, važno je slušati i učiti od drugih. Sve su to putovi koji pridonose rastu zdrave, mudre, uravnotežene i ponizne osobe. Tomu možemo dodati i zahvalnost Bogu i bližnjima, poniznost svjesnu vlastitih granica, vrlina i mana; ponizan stav koji sebe niti podcjenjuje niti precjenjuje; stav koji ni sebe ni druge ne omalovažava ni ne ponižava; stav zdravoga samopouzdanja nasuprot bezgraničnoj i mahnitij samouvjerenosti.

Uz zahvalnost i poniznost osobit doprinos nadvladavanju arogancije daje kršćanska vjera. Nasuprot neograničenoj vjeri u samoga sebe, spasonosni lijek nudi kršćanstvo koje usmjeruje vjeri i predanju Bogu Isusa Krista te pridonosi svijesti o vlastitoj ograničenosti u svijetu. Kršćanska vjera i djetinje pouzdanje u Boga čovjeka čuva od opasnoga izazova arogancije jer Oca, Sina i Duha Svetoga priznaje jedinim i vječnim Bogom, a sebe, čovjeka, na sliku Božju stvorenoga, prepoznaje ograničenim i prolaznim ljudskim bićem koje tek u svjetlu odnosa s Bogom i s drugim ljudima postaje istinski veliko i vrijedno.